

A VISSZATÉRT MURAVIDÉK

SZÉTHULLOTT JUGOSZLÁVIÁBÓL Magyarországhoz visszakerült Délvidéknek legnyugatibb része a Mura folyó két partján elterülő Muravidék. Ez az elnevezés tulajdonképpen csak újabbkeletű összefoglalása két kisebb tájegységnek, t. i. a Zala és Vas megyékhez tartozó Vendvidéknek és a Muraköznek, mert egyébként az egész terület a történelem folyamán sohasem játszott különálló szerepet, hanem mindig szervesen beletartozott a két vármegye testébe. Az egész vidék rendkívül sűrű lakosságú, apró falvakkal erősen tűzdelt. Jellemző pl., hogy Bács-Bodrog vármegyében háromszor ekkora területén 177 község van, míg emitt a községek száma majdnem a háromszázat is eléri. Városi jellegű település egy sincsen ezen a vidéken. A helyi viszonylatban városnak nevezett négy régi járási székhely, Alsólendva, Muraszombat, Csáktornya és Perlak közül 1910-ben csak Csáktornya lakóinak száma haladta meg az ötezeret, a többi három helység lakossága a háromezeret sem érte el.

A vend nép annak a pannóniai szlovénségnek maradványa, amelyet a honfoglaló magyarság már itt talált és amelynek legnagyobb részét az idők folyamán magába olvasztotta. A honfoglalás utáni első évszázadokban ez a szlovén nép a Dunántúlon a Rába, Marcal, Zala és Kerka-folyók mentén, valamint a Balaton környékén még vegyesen lakott a magyarsággal, azóta az itteni szláv telepeknek csak a földrajzi nevekben maradt meg az emléke. A nyugati részeken, Zala és Vas megyében azonban ez az ősi szlovén lakosság mindmáig megőrizte etnikai jellegét. Nyelvi tekintetben tehát a vendség legkeletibb elágazása a Görc, Krajna, Karmtia és Stájerország területén élő szlovén népnek, vagyis nyelve ehhez a szláv nyelvhez áll aránylag legközelebb. A vendek sajátos nyelvjárása azonban annyira különbözik a szlovén köznyelvtől, mint pl. a holland a némettől, vagy az olasz a spanyoltól, azaz a nyelvtani és szókincsbeli alapok azonosak, de a két nép egymást csak nagy ügyel-bajjal érti meg. Ehhez járul még, hogy az évszázados politikai különélés folytán a vend nép e beszélt nyelv alapján a szlovéntől teljesen eltérő irodalmi nyelvet és helyesírást alkotott magának, amelyet a mai napig megtartott, bár a jugoszláv iskola mindent megtett az elsorvasztására.

A szlovén irodalmi nyelv a XVI. század második felében kezdett kialakulni, amikor Trubar Primus és társai a hitújítás áramlatába kerülve katekizmust, imakönyvet és bibliát adtak a nép kezébe. Mivel Trubar Alsó-Krajnából származott, ezt a nyelvjárást vitte be az irodalomba s bár idők folyamán más nyelvjárások egyes elemei is polgárjogot nyertek az írott szlovénben, — így pl. a legnagyobb költőjük, Preseren (1800—1849) felső-krajnai születésű volt — alapjában mégis az alsó-krajnai nyelvjáráson épült fel az az irodalmi nyelv, amely ma hang- és alaktanában nagyon is eltér az élő beszédétől s igen archaikusnak tűnik fel. Szókincsében és mondat-szerkesztésében bizonyos mesterkélttség jellemzi, mert igen tudatos purizmussal igyekszik kirekeszteni azt a számtalan német jövevényszót és németes fordulatot, amelyet a mindennapi beszédben lépten-nyomon hallani. Régi helyesírása is teljesen német mintára alakult ki, csak a múlt század közepe óta lett a szlovéneknél népszerű a Gaj-féle horvát helyesírási reform, amelynek szellemében ők is áttértek a diakritikus jelek használatára olyan hangok jelölésénél, amelyeknek a latin ábécében nem volt megfelelőjük.

A hazai vend irodalmi nyelv ezzel szemben a Zala és Vas megyében beszélt dialektusra épült fel, amelyet sok elűtő hangtani sajáttság, különösen az *ü* és *ö* magánhangzók megléte, a diftongusok gazdagsága, a *j* hangnak *gy~vé* változása s egy csomó alaktani és szókincsben eltérés élesen megkülönböztet a szlovén népnyelvtől. Ennek megfelelően a hazai vend nyelv és irodalom fejlődése mindig teljesen külön utakon haladt a szlovéntől. Az első irodalmi emlék, Temlin Ferenc műve, az 1715-ben Halle-ban nyomtatott katekizmus, nem maradt korunkra. Az első fennmaradt emlékek, az 1725-ben megjelent ábécés-könyvek szerzője ismeretlen. A XVIII. század kimagasló írója a protestáns Küzmics István (1723—1799), aki többek között az egész Újszövetséget lefordította vendre. Katolikus részről Küzmics Miklós (1738—1804) szerzett érdemeket az evangéliumok fordításával, ábécés-könyv, katekizmus és imakönyv összeállításával. Ezek az írók teljesen magyar hatás alatt dolgoztak, műveik legtöbbször magyar vallásos munkák fordításai, nyelvükben számos magyar jövevényszó és magyaros kifejezés található, helyesírásukat pedig teljesen az egykorú magyar helyesírás mintájára szabták. Ezeket az alapokat tovább fejlesztve munkálkodtak a XIX. század írói is, köztük a legkiemelkedőbb az igen termékeny és nagy nyelvi készséggel rendelkező Kardos János (1801—1875), aki többek között Arany Toldiját is lefordította. A többi írók munkássága legtöbbszörre vallásos és iskolai könyvek összeállítására vagy magyarból való fordítására szorítkozott.

De nemcsak az irodalom terén látható a Vendvidék szoros együtt-haladása a magyarsággal, hanem a kulturális élet más megnyilatkozásaiban is. Így pl. ennek a vidéknek rendkívül becses régi művészeti emlékeiről sietett ugyan tudomást venni a háború után a szlován művészettörténet és így bele is kerültek a „Monumenta artis Slovenice“ c. valóban gyönyörű kiadványba, de hogy szervesen mennyire nem ide, hanem a magyar mű-történetbe tartoznak, arról maguk a szlovén tudósok tesznek tanúságot. A laibachi egyetem tudós professzora, az európai viszonylatban is kitűnő szakember, France Stelé, e vidék művészetét három fő korszakra osztja. Az első kort — amelyből emlékek egyáltalán nem maradtak — a magyarok bejöveteleig számítja, a másodikat a magyar állam kezdeteitől a világháborúig s a harmadiknak a világháború után a jugoszláv uralom alatt eltelt időt tekinti. A magyar kort általánosságban jellemezve megállapítja: „Az egész második korszak alatt a Vendvidék nyugati részén húzódó államhatár ezt a területet elég határozottan elválasztotta a Szlovéniával való szorosabb kulturális együttéléstől és a Vendvidék művészetének fejlődése a tőle északra és keletre eső (magyarországi) központoktól függött, a XIX. század második felében és a XX. század kezdetén meg éppenséggel Budapesttől“. Mivel tehát ebben „a legtovább tartó második korszakban az indítások északról és keletről érkeznek, a Vendvidék művészetét úgy lehet meghatározni, mint a magyar állam művészetének logikus részét (kot logicen del madjarske drzavne umetnosti)“.

Ez az általános jellemzés természetesen a részletek megdönthetetlen valóságán alapszik. A vidék régi templomai teljesen a Magyarországon divatos építészeti stílust mutatják. „Tipológiai forrásukat kétségtelenül a Vendvidéktől valahol északra vagy keletre kell keresni.“ A bántornyai (Turniscse) templomnak a XIV. század végéről származó híres freskói Szent László király életéből vett jeleneteket ábrázolnak, mint pl. a leányjrabló kún vitéz üldözését, a megkoronázást, a nagyváradai egyház építését stb. S ezek az emlékek ugyancsak Stelé megállapítása szerint jelentőségükben messze felülmúlják a Szlovéniában föllelt összes középkori festészeti emlékeket. A későbbi korok művészeti fejlődése szintén magyar szellemben

haladt tovább, amíg ezt a szerves fejlődést meg nem szakította a világháborúval beállt impériumváltozás. Művészeti téren ez inkább csak az építészetben érződött. Az igen népszerű és rendkívül termékeny szlovén építészek, a laibachi Plecniknek néhány terve a Vendvidéken is kivételre került, de ez hosszú évszázadok emlékeinek tanúbizonyosságát megmásítani nem tudta.

Az ilyen kulturális fejlődés érhetővé teszi, hogy vendjeink alig éreznek közösséget a szlovénekkal s alkalomadtán ezt ki is nyilvánítják. A világháborút követő zavaros állapotokban a vendség kétségtelen tanujelét adta magyarbarát érzelmeinek. Az 1918 decemberében a Muraköz ellen induló horvát csapat Jurisié százados vezetése alatt átkelt a Murán és a vendvidék központjáig, Muraszombatig hatolt előre. Itt azonban a helybeli lakosság némi magyar katonaság segítségével 1919 január 3-án a megszállókat elűzte, tisztjeiket pedig foglyul ejtette. A népakarat e spontán megnyilvánulásának azonban nem volt kellő eredménye. Bár a békekonferencián a Legfőbb Tanács elutasította Jugoszláviának a Vendvidékre tartott igényét s az olasz és osztrák delegátusok javaslatára a stájerországi Marburg környékére és a Vendvidékre népszavazást helyezett kilátásba, a Területi Bizottság elnöke, Tardieu és a szlovén kiküldött, Zolger Iván azonban diplomáciai ügyeskedéssel elérték, hogy a népszavazás terve meghiúsult. Tardieun kívül a szlovének kezére dolgozott az amerikai Johnson is, akinek főszerepe volt abban, hogy a jugoszláv határ a Murától északra tolódott. Tardieu és Johnson kétes szereplését később maguk a szlovének is elismerték. Éolger maga említi egyik iratában, hogy Tardieu a Legfőbb Tanács határozatait a jugoszlávok javára néhányszor önhatalmúlag megmásította, Johnson szerepére pedig egy másik szlovén politikus, Slavic M. világít rá, amikor azt ajánlja egyik cikkében, hogy örnek a tudós professzornak érdeméhez méltó emléket állítsanak a Vendvidéken, mert neki köszönhető, hogy az államhatár a Murán túl haladt.

A Vendvidéktől délre elterülő, a Mura és Dráva-folyótól bezárt félszigetnek, a Muraköznek népe mind fajilag, mind pedig nyelviileg élesen elkülönül a vendségtől. Míg a vend nyelv a szlovén legkeletibb nyelvjárásának tekinthető, a muraközi nyelv a zágrábkömyéki úgynevetett kajhorvátnak (a kaj'mi, micsoda' kérdőszórol így nevezve) legészakibb nyelványa. A történelmi különállás miatt a Muraközben is sajátos, az általános horváltól eltérő kulturális viszonyok fejlődtek ki s bizonyos mértékig a muraközi népnyelv is a vendhez hasonlóan irodalmi színvonalra tudott emelkedni. A fejlődés azonban itt is sok tekintetben más volt, mint a vendeknél, amit Magyarország és Horvátország nyolc évszázados kapcsolata magyaráz meg. Kétségtelen az, hogy a Muraköz a történelem folyamán egészen a legújabb időkig Magyarországhoz tartozott. Ez a tény teljes bizonyossággal kitűnik már azokból a középkori oklevelekből, amelyek a két folyó között fekvő helységeket mint Zala vármegyéhez tartozókat említik „inter Drávám et Murám in comitatu Zaladiensi”-féle formulával. Viszont egyetlen adat sem ismeretes, amely azt mutatná, hogy a Muraköz valamikor is a középkori Szlavóniához (Sdavonia), azaz a későbbi Horvátországhoz tartozott volna. Ez a vitathatatlan helyzet állt fenn az egész újkor folyamán is s csupán a múlt század közepén, a 48-as szabadságharc leverése után, 1849 decemberében engedte meg a bécsi minisztertanács, hogy ideiglenesen Horvátországhoz tartozzék, de 1861-ben már meg is szűnt ez az állapot, a Muraköz újra visszatért az anyaországhoz s az 1918 decemberében történt jugoszláv megszállásig ott is maradt.

Annak ellenére, hogy a Muraköz ilyenformán jelentéktelen megszakításokkal mindig Magyarországhoz tartozott, kulturális fejlődése mégsem volt minden tekintetben analóg a Vendvidékével s ez főképp Horvátország

és Magyarország szoros politikai kapcsolatának tulajdonítható. A Dráva itt nem választotta el a muraközietek annyira a délebbre lakó horvát nyelv-rokonoktól, mint a nyugati határ a vendeket a szlovénektől. A kulturális kapcsolatok kifejlődhettek a horvátság felé is. Ezt az iránykeresést elősegítette az is, hogy a zágrábi püspökség joghatósága régen a Muraközre sőt a Murán túl a becsekhelyi főesperességre (archidiaconatus de Bexin) is kiterjedt, a pálosrendnek Csáktornya mellett Szent Ilonáról nevezett kolostora ugyancsak Croatia pálos provinciába tartozott s a szomszédos varasdi horvát jezsuita rezidencia is bizonyos kulturális vonzást tudott kisugározni. Amíg tehát a Zágráb, Varasd és Körös megyékben beszélt kaj-horvát dialektus, amelynek a muraközi nyelvjárás egyenes folytatása, mint önálló irodalmi nyelv élt, a kulturális érintkezésnek semmi akadályja sem volt. Az első kaj-horvát könyveket a XVI. században Muraközben nyomták, később a Muraköz több írója is adott a horvátoknak. Ilyen volt pl. a XVII. században a jezsuita Milovecz, aki horvát imakönyvet adott ki, a világi pap Simunich, akinek igen érdekes bárók prédikációi maradtak fenn a XVII. században az ugyancsak jezsuita Szusnik, aki szintén imakönyveket írt és Jambressich-csel kollaborációban készítette el az 1742-ben megjelent hatalmas négy nyelvű (latin-horvát-német-magyar) szótárt. Ezek a horvát írók inkább a muraközi nép széles rétegeiből emelkedtek ki, mert a birtokos réteg kétségtelenül mindig a magyar nemzeti kultúra felé orientálódott. Nem véletlen, hogy éppen a muraközi birtokos, a költő Zrínyi a magyar nemzeti gondolat egyik legfőbb letéteményese lett.

Teljesen megváltozott azonban a helyzet, amikor a horvátok a múlt század első felében az illirizmus sodrába kerülve irodalmi nyelvüket és helyesírásukat egyesítve, nem minden magyarelles célzat nélkül, Gaj Lajos propagálására irodalmi nyelvül egy hercegovinál dialektust fogadtak el, amelyet a szerbeknél Karadáié Vük népszerűsített. Ezzel a kulturális folyamattal egyidőben a régi rendi közjogi felfogás is bizonyos mértékig átalakult s az országhatár Horvátország és Magyarország között egyre élesebb politikai, lelki és szellemi választóvonalat kezdett jelenteni. Maga a horvátság pedig a politikai ellentétek következtében szinte mesterségesen elzárkózott minden Magyarország felől jött kulturális hatás elől. Ilyen körülmények között természetesen a Muraköz művelődésének fejlődése is egészen új mederbe terelődött. A politikailag Magyarországhoz tartozó a az új horvát irodalmi nyelvet alig-alig értő nép fokozottabban a magyar kultúra vonzásába került, házi használatra pedig saját nyelvjárását igyekezett irodalmi nyelvvé kiművelni, úgy hogy a világháború előtt ezen a nyelven már újság is jelenhetett meg. A muraköziek tehát ma már alig éreznek valami közösséget a Drávától délre lakó nyelv-rokonokkal, sőt a „zagorec“ kifejezés, ahogy ők a horvátokat nevezik, erősen pejoratív értelmet nyert náluk.

1918-ban, a belgrádi katonai egyezményben kötött megállapodás ellenére jugoszláv csapatok Kvatemik ezredes és Perko alezredes vezetése alatt karácsony estéjén a Drávát átlépve betörték a Muraközbe és megszállták Csáktornyt és az egész vidéket, amelyet a békekonferencia később Jugoszláviának odaitélt. Jugoszlávia széthullása után 1941 áprilisában mind a Vendvidék, mind pedig a Muraköz visszakerültek Magyarországhoz, amelyhez az egész történelem folyamán tartoztak és amelyhez kulturális fejlődésük és gazdasági érdekeik is szoros szálakkal fűztek.

HADROVICS LÁSZLÓ